

Ó, a filozófia!

1.

A filozófia, ez a régi görög észvallás paradox. Minden nagy filozófus megpróbált a végére járni, és így máig mindegyre meghosszabbította (megújította?).

A filozófia fogalomköltészet. (A kifejezést Friedrich Albert Langétől eredeztetik, de a szót nála nem találtam meg.) A filozófia mítoszokat mond el a logoszról, történeteket fogalmakról, mozdulatlan mozgatóról, alapról és okról, ürességről és atomokról, a szubjektumról, a szellemről, az egzisztenciáról. A filozófia megfigyeli és megvizsgálja (szkepszisz és dzetészisz) a határolt és a határtalan közti küszöböt, partot, határt. Ez Anaximandroszsal veszi kezdetét és máig tart. A megnevezések természetesen változnak: natura naturans és natura naturata (Spinoza), meghatározottság és meghatározatlanság (Schelling), ész és értelem (Kant, Hegel), akarat és képzet (Schopenhauer), részegség és álom (Nietzsche), lét és létező (Parmenides, Heidegger), zúgás és értelem, és így tovább.

Thalészt tartják az első filozófusnak. „Tanítványa” Anaximandrosz minden dolgok alapját, a vizet a határtalannal helyettesíti. „Minden dolog ugyanis vagy alapelv [arkhé], vagy alapelvből való, a végtelennek [apeiron] azonban nincsen alapelve, mert ez határt [peras] szabna számára. Továbbá a végtelen, mint-hogy alapelv, nem teremtett és nem múlandó, hiszen ami megszületik, szükségképpen véget is ér, s a vég teljes pusztulást jelent.”¹

Ezt Arisztotelész írja, és elődjét már a maga módján értelmezi. Az apeiron Anaximandrosz számára valószínűleg még nem

1 Arisztotelész: Fizika 203b 6, in *Görög gondolkodók 1. Thalésztől Anaxagoraszig*, Kossuth, Budapest, 1993, 18.

volt a teljességgel végtelen, hanem ahogy Homérosz és Hésziodosz értette: egy adott helyről nézve határaiban nem átlátható, nem felmérhető.² Anaximandrosz térképész volt.

Mindenek kezdete és alapja, az arkhé beláthatatlan. Az ember egy határhoz érkezik, és azon át kinéz valamire, ami a horizonton túlmenő. A filozófáló határok, behatárolások, definíciók után kutat, terminusokat keres. Csak a határok előtt válik számára egy dolog érthetővé. Aminek nincs határa, ami határtalannak látszik, nem fogható fel. A fogalom elvétí a kezdetet. A kezdet, ha egyáltalán történet, akkor téveteg történet.

A határtalan nem feltétlenül isteni, talán csak félelmetes és fenyegető. Tehát korlátok közé kell szorítani. Nem szabad, hogy a behatároltat, védettet, szilárdat formátlanságával és mértéktelességével elárassza. Az isteni attribútum talán csak egy kísérlet a határtalan megfékezésére, távoltartására. De megint csak nem túl távol. Mert a végesre mégiscsak rá kell vetüljön az isteni visszfénye. A behatárolt nem szakadhat el ellentététől és eredetétől. Hiszen a határtalan sem volna határ nélküli, ha volna határa a behatároltnál.

A filozófusok megfontoltak és mértékletesek kívánnak lenni, szilárd talajon akarnak állni, amikor a háborgó tengerre tekintenek. Biztos távolságból élvezik. A határmegfigyelés aztán könnyen határőrizetté válik számukra. Nem akarják elveszíteni az uralmat. Legalább önmaguk fölött uralkodni akarnak. A határtalan bensőjükben is fenyegeti őket, a szenvedélyek, az egyre több és több utáni vágy. A filozófusok szabadok akarnak lenni. Szabadság csak határok között van, de a határtalan híján nincsen. Csak ez kölcsönzi az egyes ember számára kimeríthetetlen gazdagságát és sokértelműségét, és teszi elviselhetővé a behatároltat.

Határ nélkül a határtalant egyáltalán nem lehetne felfogni vagy elgondolni. Ezért írja le Platón is hasonlatokban, képekkel, mitikus történetekkel. Ha ugyanis az ember egyenesen a Napot nézi, magát a jót, amiben – határok között – minden részesül, elfeketedik a szeme.

2.

Anaximandrosz a filozófiát tartósan a peras és apeiron határának őrizeteként állította be. Mikor kezdődik a filozófia? Anaximandrosszal és a Szókratész előtti többi bölccsel vagy Platónnal és az ő Szókratészével? A platóni Szókratész az isteni tudással szembeni iróniával, a bölcsességgel kezdi. A bölcsesség szerete, a filozófia ironikus. A delphi orákulum, isteni szó, bölcsesség, tudatja Szókratész egyik barátjával, hogy önála senki sem böl-

2 Gemelli Marciano, M. L. (szerk.): *Die Vorsokratiker*, Bd. 1. Düsseldorf, 2007, 56 f.

csebb.³ Szókratész nem tudja elhinni (valójában miért is nem?), és az emberek kikérdezésével próbálja az orákulumot megcáfolni.

Az irónia felcseréli a tudást és tudatlanságot, a kérdést és a választ, az utat és a célt. A jó tudásának keresése már maga a cél. Léven a keresés feszültsége jótékony hatású a lélekre. A megérkezés, a cél ezenközben átmenti szünetté, pihenéssé, felderüléssé válik. Olyankor Szókratész fantasztikus történeteket mesél kutatása végéről.

Az irónia finom gúny, egy módja annak, hogy a nehezet könnyűnek lehessen tekinteni. A gúny nem ejti el a nehezet, hanem felemeli és megtartja, de lazán és nem szorosan fogja. A gúny nem mondja föl a tárgyahoz fűződő viszonyt, de játéka és tréfája révén mozgásszabadságra tesz szert. A gúnyolódó nevet azon, amit gúnyol, de komolyan veszi, nem neveti ki.

A filozófia gúnyolódás a magabiztos tudás felett (amely saját szélén túl nem látja a mérhetetlen nemtudást), és később, ha túllontúl biztosnak érzi magát, gúnyolódás a filozófián is. „Igazán filozofálni annyit jelent, mint magán a filozófián gúnyolódni.”⁴ Szókratész gúnyolódása eltörölte a tragikus bölcsességet, egy egész korszakot, amely a művészetet alapult, mondja Nietzsche. Amikor „minden filozófusra félig bizalmatlanul, félig gúnyosan tekint”,⁵ akkor ezt Szókratész miatt teszi. Vele kezdődik a ressentiment tombolása, e világnak egy túlnani javára történő leértékelése és ezzel az élet tagadása. A kereszténység „platonizmus a nép számára”, és Platón Szókratész tanítványa. A bölcsesség tudománnyá válik, mondja Nietzsche. A filozófia az igazságra tekintettel leértékeli az illúziót, a művészetet, anélkül hogy észrevenné: ez az igazság maga is illúzió alapul. A filozófusok költenek maguknak egy világot, amelyet kibírnak, és amelyben életben tudnak maradni. A maguk fennmaradásáról, a beteges és gyenge fennmaradásáról van szó, és nem az erő túláradásáról, egy életről, mely egyszerűen kiengedi erejét.

A Szókratész utáni filozófiát gúnyolva Nietzsche a filozófia jövőjéről álmodik, az igazi szabadgondolkodásról, új nagyszabású művészetéről és az emberfeletti emberről: megváltás a ressentiment-tól, kigyógyulás a gyengeségből, az erősséggel való önáltatásból.

A filozófusok az erőre fogadnak. Ez még Nietzsche is érvényes. Erőre akarnak szert tenni, és másokat is erőhöz akarnak juttatni, mondja Pascal, de félreismerik az ember természetét. A filozófusok hiába törekszenek a tudás és a kedély rendíthetlenségére. A dogmatikust a szkeptikus követi, aki megint csak

3 Apologia 21a

4 A magyar fordítás ettől eltérő: „Semmibe venni a filozófiát azt jelenti, hogy igazán filozofálunk.” Pascal, B.: *Gondolatok*, ford. Pődör László, Gondolat, Budapest, 1978, 8.

5 Nietzsche, F.: *Túl jön és rosszon*, 4. <http://hu.scribd.com/doc/32005748/Friedrich-Nietzsche-Tul-jon-es-rosszon>

mindazt kétségbe vonja, ami szilárdan megalapozottnak tűnt. Pascal számára a filozófiatörténet a dogmatizmus és a szkepticizmus közti szakadatlan ide-oda. (Később Kant kritikus filozófiájával megkísérel e hullámnak véget vetni.) Pascal gúnyolódása, miként Nietzscheé, olyan nagyságokhoz igazodik, mint a szkeptikus Montaigne és a dogmatikus, modern Epiktétosz: Descartes.

A szkepszis kikutatja az ember eszének gyengeségeit és ezzel természete gyengeségeit is. A filozófia azonban nem akarja ezt elismerni, szkepszise révén mégis mindegyre szembesül vele. Sem belátás, sem gyakorlás nem képes megszilárdítani az embert. Inगतag marad, egy nádszál, mely gondolkodik. Ezért is nem akarnak az emberek tudni, hanem inkább fogadást kötnek. Mert még a tudás is egy tét megtétele. A fogadás szerencsejátéka összeköti a tudás gyengeségét a véletlen erejével.

A filozófia nem képes egyszerre az ember erősségét és gyengeségét, nagyságát és nyomorúságát egybegondolni, csak felváltva az egyiket vagy a másikat, és csak remélni tudja e gyengeség meghaladását. Az ember e különös magatartására értelmes magyarázattal csak a bűnbeesés bibliai története szolgál. Az ember olyan, mondja Pascal, mint egy trónfosztott király, egyszerre lesújtott és felfuvalkodott, nagy és nyomorúságos. Az igazi filozófia a kereszténység. Csak ez képes arra, hogy kibírja az embereknek azt a látványát, amilyennek valójában mutatkoznak.

Vannak, akik úgy űzik tovább a filozófiát, hogy véget akarnak vetni a filozófiának. Mások föladják a filozófiát olyan megbízható tudományok javára, mint a pszichológia, szociológia vagy neurofiziológia. A nagy gúnyolódók belülről robbantják szét a filozófiát. A szókratészi ironia leszakította a filozófiát a bölcseségről. A filozófiai gúny a filozófia vakságára, „idealizmusára”, önmegettévesztésére irányul. Az emberek ingatag alakok, álmodozók, fantaszták, szerencsejátékosok (Pascal), hamiskártyások (Nietzsche), és a filozófia gúnyosan szemlélve nem egyéb, mint gátlásos művészet vagy vallás.

3.

Mindazonáltal a filozófia felett is eljár az idő, a philosophia perennis az egyetemek rovatai közé sorolódik. Ott azonban kéretik egy jó maradványkonyhát működtetni. Az olyasféle maradványok ugyanis, mint amilyeneket a filozófia gondoz, nem tűnnek el egyszerűen, hanem megmaradnak. Ha kidobják, előbb vagy utóbb vissza kell hozni a szemétből, mert nélküle nem megy.

A filozófia nem kezd újra, hanem folytat. Természetesen távol akar kerülni múltja elhasznált, hamissá vált gondolatformáitól, és mégsem tehet mást, mint továbbgondolni, folytatni, megkísé-

relve a pótlásukat. A folytatásnak azonban az újrakezdés frissességével kell rendelkeznie.

A maradványkonyha művészete abban áll, hogy nem elég az előző napi ételeket felmelegíteni, hanem olyan maradékokat kell előállítani, amelyekkel az ma, holnap és holnapután is folytatható; konyha minden napra, anélkül, hogy ráunnánk, mert hosszú időn keresztül is ízletes, változatos, tápláló és jóleső.

A filozófiai maradványkonyha azt gondolja, ami megmarad, így a peras és az apeiron határvédelmét és a nagy gúnyolódást. Ez megnyitja a művészet, a vallás, a tudományok és a kortárs élet felé. Hegel történelemfilozófiájához hasonlóan a filozófiai maradványkonyhának is fel kell fognia kora szellemét. Ennek során a hagyomány gondozójaként észreveszi, mi hiányzik abból és mi hiányzik belőle. Mint az étkezésnél: tulajdonképpen semmi sem hiányzik, csak nem ízlik. Nem ízlik a hagyomány, de a korszellem sem. Hiányzanak a finomságok, a régi fűszerek és a friss zöldségek, a kontrasztáló és összekötő nüánszok, a régi és új kapcsolata.

(Tillmann J. A. fordítása)